

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia ad Didacticam Litterarum Polonarum et Linguae Polonae Pertinentia 12 (2021)

ISSN 2082-0909

DOI 10.24917/20820909.12.10

Agnieszka Wierzbicka

ORCID 0000-0002-5291-5785

Uniwersytet Łódzki

Uczeń i student w sieci – efektywne sposoby komunikacji w procesie kształcenia zdalnego

Wprowadzenie

Zastosowanie e-edukacji (ang. *e-learning*) w kształceniu pociąga za sobą pytania o sferę komunikacji, która zachodzi w procesie kształcenia w wirtualnej przestrzeni, jaką jest sieć WWW. Środowiskiem z założenia przygotowanym do prowadzenia rzeczywistego dialogu czy polilogu może być w e-edukacji: platforma edukacyjna, która posiada szereg narzędzi do konwersacji i komunikacji synchronicznej (np. czat, wideoczat, wirtualną tablicę) czy trybu korespondencyjnego i komunikacji asynchronicznej (np. fora, blog, poczta), lub też dowolna aplikacja pozwalająca na prowadzenie spotkań i komunikację w czasie rzeczywistym (np. MS Teams, Zoom, Google Meet). Warto jednak zastanowić się, czy wybór jednego narzędzia/aplikacji pozwala na pełne przeprowadzenie procesu dydaktycznego. Jakie strategie i kompetencje są niezbędne do efektywnej komunikacji podczas nauki i pracy zdalnej – kwestia ta dotyczy zarówno uczestników procesu kształcenia, jak i osób prowadzących zajęcia zdalne. Artykuł będzie próbą odpowiedzi na te i inne zagadnienia związane z procesem projektowania i realizacji zajęć zdalnych w kontekście efektywnej komunikacji.

E-edukacja a komunikacja przed pandemią COVID-19 i w jej trakcie

Trudno sobie wyobrazić przebieg jakiegokolwiek procesu kształcenia bez udziału komunikacji. Jednak warto zwrócić uwagę, że ze względu na wybraną formę kształcenia (kształcenie bezpośrednie czy kształcenie zdalne, w tym e-edukacja) i zastosowane metody kształcenia (metody podające, metody problemowe, metody eksponujące i metody praktyczne) proces komunikacji przebiegać może w różny sposób. Ponieważ niniejszy artykuł skupia się na problematyce e-edukacji rozumianej jako złożony proces kształcenia w sieci WWW, podczas którego najważniejsze jest myślenie danej instytucji o osobie uczącej się i zapewnienie jej – poprzez dostęp do wirtualnej przestrzeni do nauki (np. poprzez platformę edukacyjną czy aplikację do synchronicznej komunikacji wideo) – możliwości aktywnej nauki oraz kontaktu z innymi członkami społeczności zdobywającej wiedzę i kompetencje (zarówno na zajęciach realizowanych w pełni zdalnie, jak i w formach mieszanych, ang. *blended*

learning), stąd też to właśnie e-edukacji poświęcone będą rozważania dotyczące procesu komunikowania.

Problem skutecznego komunikowania w e-edukacji jest kluczową kwestią w procesie dydaktycznym i nie dotyczy wyłącznie samego momentu, w którym trwają dane e-zajęcia, ale także, gdy są one przygotowywane, a także ewaluowane. Jest to nadal rzadko podejmowana kwestia w rozważaniach metodycznych, dydaktycznych poświęconych e-edukacji.

Kluczową kwestią jest także przyjrzenie się sytuacji, w jakiej znalazły się polskie instytucje edukacyjne (szkoły podstawowe i ponadpodstawowe, uczelnie wyższe) w związku z pandemią COVID-19. Większości z nich (przede wszystkim szkołom) rok 2020 przyniósł ogromną zmianę organizacji procesu dydaktycznego i uzależnienie go nie tylko od szeroko pojętej technologii informacyjnej, ale także od nowej rzeczywistości, w której uczeń/student i nauczyciel są od siebie oddaleni i miejscem ich nauki oraz pracy staje się przede wszystkim dom. Należy stwierdzić, że do tej zmiany polska szkoła, a także w znacznym stopniu polskie uczelnie, nie były należycie przygotowane. Aż do 2020 roku prowadzenie zajęć w formie zdalnej (określanej w aktach prawnych mianem kształcenia na odległość) było możliwe jedynie w formach pozaszkolnych, czyli m.in. na: kwalifikacyjnych kursach zawodowych, kursach umiejętności zawodowych, kursach kompetencji ogólnych, turnusach dokształcania teoretycznego młodocianych pracowników oraz innych kursach, jakie mogą organizować różne podmioty¹. Na uczelniach ta sytuacja była nieco lepsza – od 2007 roku na mocy ministerialnego rozporządzenia można było realizować zajęcia zdalne². Pozwalała na to także ustawa *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*, która stanowiła, że „jeżeli pozwala na to specyfika kształcenia na studiach na określonym kierunku, część efektów uczenia się objętych programem studiów może być uzyskana w ramach zajęć prowadzonych z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość przy wykorzystaniu infrastruktury i oprogramowania zapewniających synchroniczną i asynchroniczną interakcję między studentami i osobami prowadzącymi zajęcia”³. W efekcie, w pierwszym etapie pandemii, zaraz po jej wybuchu i przeniesieniu nauki do sieci, w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych dość gorączkowo poszukiwano środowiska nauki, czyniąc nim (dość nieprzemyślanie) np. system informatyczny Librus⁴ czy pocztę elektroniczną, co zapewne wynikało z faktu, iż **85% polskich nauczycieli tych szkół nie miało**

¹ Zob. Ustawa o systemie oświaty – tekst jednolity 12.07.2017: art.68a ust. 3; Ustawa – prawo oświatowe z 14.12.2016: art. 117 ust. 3; Rozporządzenie MEN w sprawie kształcenia ustawicznego w formach pozaszkolnych z 18.08.2017: art. 20 ust. 6–9.

² Rozporządzenie MNiSWz dn. 25 września 2007 r. w sprawie warunków, jakie muszą być spełnione, aby zajęcia dydaktyczne mogły być prowadzone z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość.

³ Ustawa z 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, art. 67 ust. 4.

⁴ System Librus to przede wszystkim wsparcie funkcjonowania szkoły – zarządzanie placówką, prowadzenie dokumentacji (m.in. dziennik elektroniczny), moduł komunikacji pracowników szkoły z uczniami i rodzicielami.

żadnych doświadczeń z nauką zdalną przed epidemią koronawirusa⁵. Na początku pandemii mniej niż połowa nauczycieli sięgała po specjalnie dedykowane ku temu platformy edukacyjne, narzędzia do komunikacji na portalach społecznościowych, platformę e-podręczniki⁶. W szkolnictwie wyższym sytuacja wyglądała nieco inaczej – zdecydowana większość uczelni dysponowała platformami edukacyjnymi, choć poziom ich wykorzystania zależał w dużym stopniu od istnienia (lub też nie) już wcześniej realizowanej koncepcji kształcenia zdalnego przez dany podmiot. Wszędzie, gdzie od wielu lat inwestowano w rozwój e-edukacji m.in. przez powoływanie dedykowanych zespołów wspierających nauczycieli akademickich⁷, przez szkolenia podnoszące wiedzę nauczycieli akademickich na temat e-edukacji, narzędzi, platform, przez rozwój wirtualnego środowiska nauki (czyli platformy edukacyjnej) i wsparcie technologiczne nauczycieli, tam dość płynnie doszło do przejścia na model edukacji zdalnej. Niestety, w wielu uczelniach, które nie posiadały dostatecznego zaplecza wspierającego pracę nauczycieli akademickich (poza udostępnianiem platformy edukacyjnej), pierwsze miesiące e-edukacji przypominały w dużej mierze to, co działo się w szkołach – nauczyciele akademicy sięgali po pocztę elektroniczną do przesyłania materiałów i zadań/prac/projektów studentom oraz do komunikacji, zdecydowanie rzadziej korzystali z platformy edukacyjnej czy aplikacji do wideokonferencji.

W drugim etapie pandemii, który dla edukacji wypadł w momencie rozpoczęcia roku szkolnego i akademickiego 2020/2021, przedstawiona sytuacja uległa zmianie. Zarówno w szkołach, jak i na uczelniach zaczęło obowiązywać wymuszone przez ministerstwa, kuratoria, jak i władze poszczególnych uczelni kształcenie za pośrednictwem aplikacji Microsoft Teams. Tym samym nastąpiło odgórne ograniczenie rozwijanych wcześniej e-zajęć asynchronicznych i przyjęcie (zapewne?) przez decydentów założenia, że równoczesność kontaktu uczestników procesu kształcenia zapewni efektywność tego procesu i umożliwi realizację przyjętych celów oraz efektów kształcenia, a obecność wirtualna uczniów i studentów na zajęciach będzie równoznaczna z ich obecnością społeczną w procesie edukacyjnym.

⁵ Na podstawie *Edukacja zdalna w czasie pandemii. Raport z badań*, Centrum Cyfrowe, kwiecień 2020 r., <https://centrumcyfrowe.pl/edukacja-zdalna/> [dostęp: 28.12.2020].

⁶ Według raportu *Nauczanie zdalne. Jak wygląda w naszych domach* przeprowadzonego przez firmę Librus w kwietniu 2020 r., w którym wzięło udział 20989 rodziców: 38% nauczycieli wykorzystywało inne platformy niż Librus, 44% nauczycieli tworzyło grupy na portalach społecznościowych, 47% wykorzystywało platformę e-podręczniki, <https://portal.librus.pl/artykuly/nauczanie-zdalne-jak-wyglada-w-naszach-domach-pobierz-raport> [dostęp: 28.12.2020].

⁷ Na przykład jednymi z dłużej działających jednostek są w: Uniwersytecie Warszawskim – Centrum Kompetencji Cyfrowych UW (wcześniej COME UW), Szkole Głównej Handlowej w Warszawie – Centrum Otwartej Edukacji SGH, Uniwersytecie Ekonomicznym w Krakowie – Zespół do e-Learningu UE, Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie – Centrum e-Learningu AGH, Politechnice Łódzkiej – Centrum e-learningu PŁ, Polskim Uniwersytecie Wirtualnym w Akademii Humanistycznej w Łodzi.

Proces komunikacji jako element e-zajęć

W sytuacji, gdy e-edukacja jest przemyślana, projektowana z wyprzedzeniem i ma spełniać określone cele, zakłada się wybór określonej formy zajęć (kształcenie w pełni zdalne, kształcenie mieszane o określonych proporcjach, sięganie po określone metody budowania materiałów dydaktycznych, angażujących, sprawdzających itp.), a co za tym idzie, przyjmuje się określony sposób i formy komunikowania oraz niezbędne ku temu narzędzia i aplikacje (do komunikacji asynchronicznej, synchronicznej). Takie działanie wymaga odpowiednich: 1. zasobów ludzkich (np. nauczycieli przygotowanych do opracowywania e-zajęć oraz ich prowadzenia, osób wspomagających nauczycieli od strony technicznej, metodycznej), 2. zasobów finansowych (np. koszty wynagrodzenia informatyków, metodyków wspierających nauczycieli, a także koszty szkoleń dla nauczycieli, oprogramowania, utrzymania serwerów), 3. zasobów rzeczowych (np. biblioteki multimedialnych, materiałów dydaktycznych) oraz 4. zasobów informacyjnych (np. instrukcje, tutoriale dla nauczycieli oraz uczniów/studentów, założenia organizacyjne dla danej instytucji edukacyjnej)⁸. Biorąc pod uwagę cykl opracowania e-zajęć/kursu, obejmujący pięć zasadniczych etapów⁹ już na samym jego początku, tj. na etapie analizy (czyli zadania meta-pytań dotyczących możliwości instytucji oferującej e-edukację), osoby odpowiedzialne za tę formę kształcenia muszą zdecydować, czy oferowane e-zajęcia będą realizowane w formule zdalnej czy może mieszanej (*blended learning*) oraz czy część zdalną realizować będzie uczeń/student samodzielnie (samokształcenie), czy może z udziałem swych kolegów i nauczyciela. Dokonanie wyboru na tym etapie skutkuje realizacją – zarówno podczas drugiego (projekt e-zajęć), jak i trzeciego etapu (przygotowanie zasobów e-zajęć) – określonych form i sposobów komunikowania (por. rysunek 1).

Ze względu na podjętą w temacie problematykę i ograniczony ilościowo charakter niniejszego tekstu, autorka skupi się jedynie na zajęciach w pełni zdalnych, w których przewidziany jest udział nauczyciela, a więc realizowanych obecnie w szkołach i na uczelniach podczas pandemii COVID-19.

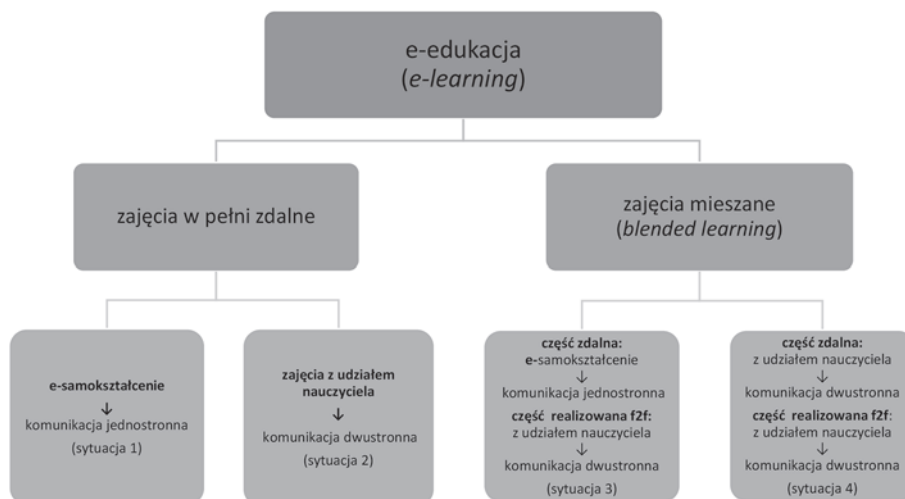
Zarówno wykorzystywana do zajęć zdalnych aplikacja MS Teams, jak i platformy edukacyjne umożliwiają prowadzenie dialogu edukacyjnego i interakcję wszystkich uczestników zajęć zdalnych (nauczycieli, uczniów/studentów), co z pewnością sprzyja autoprezentacji i ekspresji¹⁰, silnie osadzonej w kontekście sytuacyjnym, jakim jest z jednej strony kształcenie, z drugiej – wirtualna przestrzeń. Warto podkreślić, że choć zarzuca się często e-edukacji utrudniony kontakt nauczyciela

⁸ Por. A. Wierzbicka, *Dydaktyczne i komunikacyjne aspekty e-edukacji akademickiej*, Łódź 2019, s. 22–25.

⁹ Zob. *Instructional System Design: The ADDIE Model*, który zakłada cykl składający się z pięciu etapów: 1. analiza potrzeb; 2. projekt e-zajęć; 3. przygotowanie zasobów do e-edukacji; 4. wdrożenie e-zajęć; 5. ewaluacja, <http://www.nwlink.com/~donclark/hrd/sat.html> [dostęp: 28.12.2020].

¹⁰ Por. A. Maj, *Folksonomia jako nowy model wiedzy. Komunikacyjne i kulturowe aspekty Web 2.0*, [w:] *com.unikowanie w zmieniającym się społeczeństwie*, red. M. Niezgodna, M. Świątkiewicz-Mośny, A. Wagner, Kraków 2010, s. 392; A. Turula, *E-learning akademicki. Perspektywa humanistyczna*, Kraków 2018, s. 37–68.

Rys. 1. Formy e-edukacji a kierunek komunikowania



Źródło: opracowanie własne na podstawie Agnieszka Wierzbicka, *Dydaktyczne i komunikacyjne aspekty e-edukacji akademickiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2019, s. 130.

z osobami uczącymi się czy brak pewności co do tego, kto znajduje się „po drugiej stronie monitora” i na ile czynnie uczestniczy w zajęciach, to umiejętnie przygotowany proces kształcenia zdalnego, z właściwie zaprojektowanymi aktywnościami i przygotowanym do tej formy kształcenia nauczycielem daje możliwość – podobnie jak na zajęciach prowadzonych tradycyjnie, twarzą w twarz (ang. *face to face*, akronim *f2f*) – budowania społeczności uczącej się, ustalenia relacji między uczestnikami e-zajęć, osadzenia procesu kształcenia w przestrzeni (mimo iż jest to przestrzeń wirtualna) i zakładanym czasie (synchronicznie czy asynchronicznie).

W sytuacji, gdy projektuje się zajęcia z udziałem całej grupy studentów i nauczyciela, nieodzowne staje się użycie narzędzi zarówno do komunikowania synchronicznego, jak i asynchronicznego. Pociąga to za sobą inne podejście do projektowania aktywności zarówno dla osób uczących się, jak i prowadzących zajęcia online. Proponowane prace, zadania do wykonania są bardziej złożone, wymagające większego zaangażowania uczniów/studentów – nie wystarcza przygotowanie krótkiego testu czy quizu z zadaniami zamkniętymi, a konieczne staje się tworzenie zadań otwartych, do wykonania których niezbędne jest użycie np. narzędzi do komunikacji synchronicznej/asynchronicznej czy narzędzi społecznościowych. Wymusza to u nauczyciela nie tylko merytoryczną wiedzę z danej dziedziny, ale także znajomość wirtualnej przestrzeni i funkcjonujących w niej różnych narzędzi (fora, blogi, wideospotkania, wirtualna tablica, czat itd.). Ponadto konieczna staje się umiejętność pracy z tymi narzędziami podczas zajęć online. Na niewiele bowiem zda się ich udostępnienie nauczycielowi do prowadzenia webinarium, jeśli wcześniej nie pozna on zasad działania aplikacji i jej wykorzystanie nie będzie wiązało się z żadną oczekiwaną aktywnością osoby uczącej się (co, niestety, jest częstym zjawiskiem w obecnie realizowanej e-edukacji). Podobnie będzie z forum, czatem,

wirtualną tablicą – tu nawet znajomość obsługi narzędzia nie będzie pomocna, jeśli nauczyciel nie zostanie przeszkolony z zasad komunikowania w sieci, nie pozna sposobów moderowania dyskusji online itp. Ponadto wybór określonych aplikacji służących do nauki pociąga za sobą określone implikacje komunikacyjne.

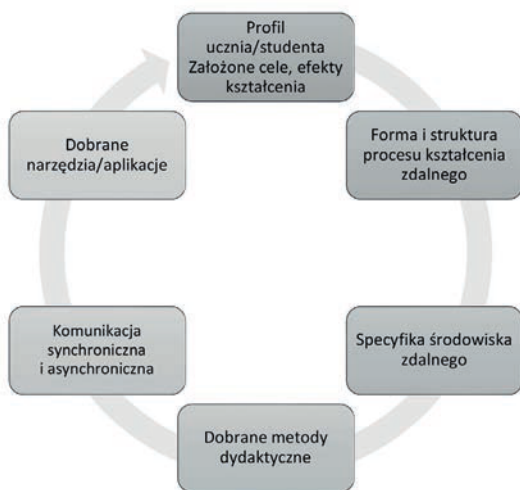
Tabela 1. Porównanie komunikacji za pośrednictwem MS Teams i platformy edukacyjnej

	MS Teams	Platforma edukacyjna
Podobieństwa	przekształcona przestrzeń komunikacyjna – z publicznej (w szkole/na uczelni), na prywatną (domową); zwiększony dystans społeczny	przekształcona przestrzeń komunikacyjna – z publicznej (w szkole/na uczelni), na prywatną (domową); zwiększony dystans społeczny
	możliwa jest wymiana ról między nadawcą a odbiorcą komunikatów – dialogiczność	możliwa jest wymiana ról między nadawcą a odbiorcą komunikatów – dialogiczność
Różnice	dominacja komunikacji mówionej nad pisaną – oralność	dominacja komunikacji pisanej nad mówioną – piśmienność
	komunikacja synchroniczna, w niewielkim stopniu asynchroniczna – zakładająca dyskurs tu i teraz	komunikacja asynchroniczna, w niewielkim stopniu synchroniczna – zakładająca dyskurs rozciągnięty w czasie
	tryb linearny (komunikacja mówiona) i tryb hipertekstowy (wynikający z użycia aplikacji)	dominuje tryb hipertekstowy – nieliniarna i niesekwencyjna organizacja informacji
	do odbiorcy komunikatów dociera najpierw obraz osoby mówiącej, a potem treść komunikatu	do odbiorcy komunikatów dociera przede wszystkim obraz pisma (ikonizacja pisma), a osoba mówiąca jest za nim „ukryta”
	rośnie znaczenie komunikacji niewerbalnej, a maleje komunikacji werbalnej	rośnie znaczenie komunikacji werbalnej, a maleje komunikacji niewerbalnej
	odbiorca zwraca uwagę przede wszystkim na osobę, a dopiero potem na komunikat	odbiorca zwraca uwagę przede wszystkim na komunikat, a dopiero potem na osobę, która go napisała
	komunikacja, mimo że przebiegająca według określonego planu, w znacznym stopniu spontaniczna	komunikacja zaplanowana, dająca możliwość precyzyjnego przekazywania myśli

Źródło: opracowanie własne.

Zaprezentowane w tabeli 1 zestawienie wskazuje, że wybór określonego narzędzia/aplikacji pociąga za sobą określone zmiany w procesie komunikacji i wymaga często bardzo odmiennego podejścia zarówno na etapie projektowania i opracowania e-zajęć (etap 2 i 3 modelu ADDIE), jak i ich wdrażania (tj. realizacji zajęć – etap 4 modelu ADDIE) oraz ewaluacji (etap 5 modelu ADDIE). Komunikacja taka powinna być wpisana w precyzyjny i klarowny opis koncepcji e-zajęć, przebieg procesów uczenia i nauczania, w planowane aktywności uczestników, w poszczególne opisy zasobów edukacyjnych, źródła informacji, multimedia, w polecenia mające na celu aktywizację, angażowanie uczniów/studentów i sprawdzenie wiedzy. Jej celem powinno być tak trudne w edukacji zdalnej utrzymanie celowości projektowanych działań edukacyjnych, urozmaicenie procesu edukacyjnego i – o czym dość często się zapomina – tworzenie społeczności uczącej się.

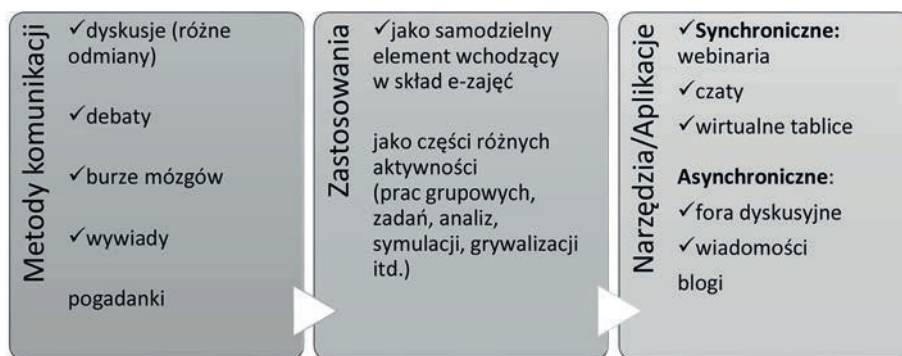
Rys. 2. Zespół czynności podejmowanych przez nauczyciela w cyklu e-zajęć służących właściwemu zaprojektowaniu i realizacji procesów komunikacji



Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 2 wskazuje, w jaki sposób możliwe jest osiągnięcie założonych efektów przy uwzględnieniu: profilu uczestnika e-zajęć i zakładanych celów kształcenia, środowiska nauki i jego możliwości (w tym narzędzi służących do określonego typu komunikacji (synchronicznej/asynchronicznej), a także naturalnej potrzeby kontaktu z innymi ludźmi. Warto zwrócić uwagę, że kwestia narzędzi/aplikacji nie jest tu pierwszoplanowa – istotna jest bowiem celowość działań dydaktycznych, zamierzony efekt, a dopiero do tego dobiera się odpowiednie narzędzia (zob. rysunek 3).

Rys. 3. Kolejność działań podczas projektowania e-zajęć



Źródło: opracowanie własne.

Niestety, obecnie w e-edukacji (niezależnie od poziomu kształcenia) obserwuje się trend odwrotny – odgórnie (drogą zarządzeń, nakazów ministerialnych, kuratorskich, uczelnianych) wyznacza się narzędzia/aplikacje służące do realizacji

dydaktyki, a dopiero potem nauczyciel niejako „dopasowuje” do nich metody dydaktyczne, by osiągnąć zamierzony cel.

Warto więc zadać sobie pytanie, na co należy zwracać szczególną uwagę, aby skutecznie komunikować się i uczyć online. Wydaje się, że kluczowe jest:

- świadome korzystanie z oprogramowania, narzędzi, aplikacji, które uwzględnia specyfikę zajęć, ich cel i charakter omawianych tematów/problemów;
- projektowanie/realizowanie online krótkich bloków/pigułek wiedzy (omówienie problemu, zagadnienia, studia przypadków itp.);
- przeplatanie wspomnianych bloków/pigułek wiedzy aktywnościami uczniów/studentów (opartych zarówno na komunikacji uczestników e-zajęć: krótkich dyskusjach, debatach, wspólnych analizach na forach dyskusyjnych czy prowadzonych w pokojach dla grup w MS TEAMS, jak i działaniu podczas rozwiązywania 2–3 pytań testowych, ćwiczeń, zadań itp.);
- wykorzystywanie zadań, projektów, webquestów (najlepiej grupowych) realizowanych asynchronicznie, aby ich efekty omawiać synchronicznie;
- oddawanie uczniom/studentom inicjatywy i kształcenie poczucia ich sprawczości w procesie dydaktycznym, wykorzystywanie wzajemnego oceniania się itp.;
- wprowadzanie elementów zaskoczenia, żartów, zabaw, rywalizacji, a więc niezbędnych do efektywnego kształcenia emocji.

Podane tu wskazówki są skuteczne wtedy, gdy korzystamy z różnych narzędzi/aplikacji do nauki zdalnej – takich, które w zależności od potrzeb pozwalają na komunikowanie synchroniczne czy asynchroniczne.

Podsumowanie

Cykl opracowania e-zajęć nie jest wolny od różnego rodzaju problemów i trudności:

1. Z jednej strony instytucje edukacyjne (szkoły, uczelnie) i pracujący w nich nauczyciele muszą wiedzieć, jak i gdzie skutecznie zastosować odpowiednie narzędzia/aplikacje do nauki, a co z tym idzie do efektywnego komunikowania się, by nie tylko dawały one możliwość przekazywania informacji, ale także angażowały osoby uczące się w określone aktywności: naukę i pracę indywidualną czy w grupie, pracę nad projektem, dyskusję itp.
2. Z drugiej strony niezbędna staje się znajomość obsługi narzędzi wykorzystywanych do e-edukacji, w tym tych służących *stricte* do komunikacji przez osoby prowadzące zajęcia zdalne i – co równie istotne – takie ich wykorzystanie, by komunikacja uczestników e-zajęć pozwalała realizować planowane cele i efekty kształcenia i rozwijała założone kompetencje.
3. Trzecia kwestia dotyczy odpowiedniego przygotowania osób prowadzących zajęcia zdalne do pracy z narzędziami do komunikacji i wykształcenia odpowiednich kompetencji komunikacyjnych niezbędnych do prowadzenia zajęć w sieci WWW. Warto zwrócić szczególną uwagę na ten problem, bowiem o kompetencjach komunikacyjnych nauczycieli pisze i mówi się nadal niewiele, dość często

wskazując je jako część kompetencji dydaktycznych¹¹. Problem ten uwidacznia się podczas realizacji e-zajęć – nauczyciele, wywodzący się najczęściej z pokolenia „cyfrowych imigrantów”¹² mają problem z komunikacją zapośredniczoną, szczególnie w formie zapisanej, np. moderowaniem forów, czatów edukacyjnych, klaryfikacją poleceń, instrukcji, omawianych pojęć, znaczeń, pisemnym aktywizowaniem czy motywowaniem studentów. By rozwijać te kompetencje komunikacyjne, potrzebne są odpowiednio przygotowane szkolenia dotyczące prowadzenia zajęć w sieci, z uwzględnieniem różnych strategii komunikacyjnych.

Jaką wartość wnosi zaplanowana i zaprojektowana komunikacja i interakcja między uczestnikami e-zajęć? Niewątpliwą jej zaletą jest zmniejszenie dystansu między uczestnikami zajęć – od dawna wiadomo bowiem, że o wiele łatwiej jest uczyć się w grupie niż samodzielnie. W e-edukacji, gdzie brak jest bezpośredniego kontaktu twarzą w twarz, nawet komunikacja zapośredniczona mobilizuje do nauki. Dochodzi dzięki niej do współpracy, współudziału w kreowaniu nowych informacji i znaczeń. Niezwykle istotne staje się gromadzenie na forach, czatach doświadczeń wspólnoty osób uczących się. Komunikacja dwustronna utrzymuje celowość projektowanych działań edukacyjnych, daje możliwość innowacyjnego realizowania zajęć i ich urozmaicenia. Nie do przecenienia jest także jej rola w aktywizacji i motywacji, która dokonuje się nie tylko ze strony nauczyciela prowadzącego zajęcia zdalne, ale także między studentami/uczniami. Również w samokształceniu, samorealizacji studentów i we współpracy komunikacja odgrywa kluczową rolę, przyczyniając się do zaangażowania osób uczących się.

Na koniec warto zaznaczyć, że zaprojektowanie i poprowadzenie zajęć, podczas których wykorzystywana jest komunikacja dwustronna, jest znacznie trudniejsze oraz bardziej czasochłonne, niż ma to miejsce w przypadku e-edukacji realizowanej w formie samokształcenia. Wymaga nie tylko wiedzy merytorycznej, ale także doświadczenia w realizacji zajęć online, dlatego nauczycielom bez wcześniejszego przygotowania do pracy w zdalnym środowisku trudno jest się odnaleźć podczas zajęć realizowanych na platformie edukacyjnej. Dość często przybierają oni pasywną postawę, sprowadzając prowadzenie zajęć w wirtualnym środowisku jedynie do sprawdzania ocenianych aktywności, nie angażując się w tworzenie społeczności uczącej się, komunikując się jedynie w sytuacjach, gdy sami studenci zainicjują kontakt.

Cykl przygotowania e-zajęć, bez względu na formę wybraną przez instytucję i nauczyciela, jest obciążony ogromnym ryzykiem. Już sam fakt występowania w procesie e-learningu wielu czynników, takich jak: czas, pieniądze, sprzęt, możliwości organizacyjne, kompetencje oraz przyzwyczajenia wyniesione z tradycyjnie realizowanej edukacji, decyduje o sukcesie czy porażce tego sposobu kształcenia. Warto jednak uwzględnić w tym procesie komunikację dwustronną, bowiem ma ona charakter prymarny, a dodatkowo w wirtualnej przestrzeni do nauki

¹¹ Por. Witryna internetowa Stowarzyszenia E-learningu Akademickiego, *Kompetencje e-nauczyciela*, http://www.sea.edu.pl/kryteria/pliki/SEA-kompetencje_e-nauczyciela.pdf [dostęp: 28.12.2020].

¹² Określenie za M. Prensky, *Digital Natives, Digital Immigrants*, „On the Horizon” 2001, Vol. 9, No. 5.

wzbożona kodami semiotycznymi (w tym ikonicznym i audialnym) umożliwia zdobywanie wiedzy i założonych kompetencji. Dobrze zaprojektowane, zakładające komunikacyjną interakcję e-zajęcia, uwzględniające naturalną potrzebę kontaktu z innymi ludźmi mają szansę podczas każdej kolejnej realizacji stawać się coraz ciekawszą przygodą edukacyjną nie tylko dla nauczyciela, ale – przede wszystkim – dla samych studentów/uczniów głęboko zanurzonych w wirtualnej rzeczywistości.

Bibliografia

- Dydaktyka cyfrowa epoki smartfona. Analiza cyfrowych aspektów dydaktyki gimnazjum i szkoły średniej. Raport ekspercki*, red. M. Wieczorek-Tomaszewska, Stowarzyszenie „Miasta w Internecie”, 2013, <http://www ldc.edu.pl/phocadownload/Dydaktyka-cyfrowa-epoki-smartfona.pdf> [dostęp: 28.12.2020].
- Edukacja zdalna w czasie pandemii. Raport z badań*, Centrum Cyfrowe, kwiecień 2020 r., <https://centrumcyfrowe.pl/edukacja-zdalna/> [dostęp: 28.12.2020].
- Maj A., *Folksonomia jako nowy model wiedzy. Komunikacyjne i kulturowe aspekty Web 2.0*, [w:] *com.unikowanie w zmieniającym się społeczeństwie*, red. M. Niezgoda, M. Świątkiewicz-Mośny, A. Wagner, Kraków 2010, s. 390–395.
- Nauczanie zdalne. Jak wygląda w naszych domach. Raport z badań ankietowych*, <https://portal.librus.pl/artykuly/nauczanie-zdalne-jak-wyglada-w-naszyc-domach-pobierz-raport> [dostęp: 28.12.2020].
- Prensky M., *Digital Natives, Digital Immigrants*, “On the Horizon”, 2001, Vol. 9, No. 5, <http://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf> [dostęp: 28.12.2020].
- Turula A., *E-learning akademicki. Perspektywa humanistyczna*, Kraków 2018.
- Wierzbicka A., *Dydaktyczne i komunikacyjne aspekty e-edukacji akademickiej*, Łódź 2019.
- Wierzbicka A., *Od analizy potrzeb do analizy jakości, czyli jak profesjonalnie stworzyć e-szkolenie*, [w:] *E-learning – nowe aspekty*, red. B. Boryczka, Warszawa 2011, s. 27–38.
- Witryna internetowa, *Instructional System Design: The ADDIE Model*, <http://www.nwlink.com/~donclark/hrd/sat.html> [dostęp: 28.12.2020].
- Witryna internetowa Stowarzyszenia E-learningu Akademickiego, *Kompetencje e-nauczyciela*, http://www.sea.edu.pl/kryteria/pliki/SEA-kompetencje_e-nauczyciela.pdf [dostęp: 28.12.2020].

Akty prawne

- Rozporządzenie Ministerstwa Edukacji Narodowej z dn. 18 sierpnia 2017 r. w sprawie kształcenia ustawicznego w formach pozaszkolnych.
- Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dn. 25 września 2007 r. w sprawie warunków, jakie muszą być spełnione, aby zajęcia dydaktyczne mogły być prowadzone z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość.
- Ustawa z dn. 12 lipca 2017 r. O systemie oświaty.
- Ustawa z dn. 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce.
- Ustawa z dn. 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe.

Pupil and student online – effective methods of communication in process of remote education

Abstract

E-learning can take various forms and be realized via use of many different tools, applications or software. The selection of software should be rooted in a detailed analysis of capabilities and needs of all entities involved in the process of education (students, teachers and institutions responsible for education). It also should fulfil the need for bilateral communication – remote education environment should be prepared to support a real dialogue or polylogue and contain an array of tools for communication, both synchronous (videoconference, chat, virtual whiteboard) and asynchronous (forum, blog, e-mail). This article attempts to analyze the process of e-learning and its realization in perspective of communication between pupils/students and teacher.

Keywords: e-learning, online learning discourse, e-learning methodology

Agnieszka Wierzbicka – dr hab., językoznawczyni, zatrudniona na stanowisku profesora w Zakładzie Współczesnego Języka Polskiego w Uniwersytecie Łódzkim. Od 2002 r. zajmuje się także problematyką e-edukacji, a jej zainteresowania dotyczą metodyki i skuteczności procesów komunikacji na platformie edukacyjnej, oraz efektywnego zarządzania i realizacji projektów e-learningowych w różnego rodzaju instytucjach (uczelnie, szkoły, firmy). Pomysłodawczyni i realizatorka wielu projektów e-learningowych oraz szkoleń z zakresu e-edukacji dla nauczycieli szkół i uczelni wyższych.